

«ШЫН» СОЛУННУН ХҮННЕРИ СҮТ-ХӨЛ, ЧӨӨН-ХЕМЧИК КОЖУУННАРЫНДА...

Май 16-17 хүннеринде «Шын» солуннун чагыдыггазының бирги кварталдың түңнелдери-биле ийи, дугаар черлерини ээлээн Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик кожууннарында редакцияның чыгыш бөлүү сургакчылар четтивис. Чагыдылгада ийи черни ээлээн Бай-Хемчик кожуунда чораанывысты номчукчулар сактыр боор. Май 16-да Сүт-Хөл кожуунда редактор Инна Дамба-Хуурак, культура болгаш төөгү килдизинин редактору Светлана Балчыр, көдээ ажыл-агый килдизинин редактору Чаяна Кай, чагаалар болгаш социал политика килдизинин редактору Алдынай Бады-Хоо (болдун автору), «Шын» солунга чылдарда кол редактор болгаш келген, ТР-ниң журналистер эвилелинин башчы черинин кижигүнү, Тыва Республиканың алдарлыг ажылчызы Владимир Федорович Дамба болгаш чоллаачылары-

биле уткуп алды. Кожуун чагыргазына суму чагырыкчыларының болгаш албан-организация черлеринин удуртукчулары-биле хуралды кожуун чагыргазының Саң-хөө болгаш экономика талазы-биле оралакчызы Шораана Амажааевна Шини-Байыр организастап эрттирген. Кол редактор Инна Мамбый-ооловна Дамба-Хуурак «Шын» солуннун кол төлөвилелдеринин болгаш мурнунда салдыгган сорулгаларның дугайында таныштырган. Хоочун журналист Светлана Балчыр «Шын» солуннун чон-биле харылзаазын күштелдиреринин чугулазын демдеглээн. Владимир Чадамба солуннун төөгүзүн чыылганнарга сонугаткан. Ук хуралга Сүт-Хөлден эң идепкейлиг бижики, 1953 чылдан бээр солунну чагыттырып ап келген, хоочун бижики Бораш Серемаевич Ондарга Хүндүлел бижики болгаш акша шаңналды Инна Дамба-Хуурак тывыскан. Ол ышкаш «Шынның» чагыдылганын канчаар-даа аажок үлүг-хуузу кирип чоруур почта ажылдакчыларына, идеп-

«Шын» солуннун кол редактору Инна Дамба-Хуурак чон-биле ужуражылга үезинде.

Донгактын аалына аалдап четкеневис аажок солун. Ажылывысты кезээ клубка чон-биле ужуражылга соонда төндүрдүс. Эртенинде Чөөн-Хемчик кожуунда чаптывыс. Бисти кожууннун Төлээлекчилер

Оолак Даржаевич Кара-Салга Хүндүлел бижики болгаш акша шаңналды тывыскан.

Чөөн-Хемчик кожууннун Хайыракан сумузда чурттакчы чон-биле ужуражып, «Белдир» КБК-га чедип, төвө азырап турар

Кожуун чагыргазына суму чагырыкчыларының болгаш албан черлеринин удуртукчулары-биле хурал үезинде.

ис Артем, Орлан канчаар-даа аажок бедик көдүрлүүшкүнүгүп түвүс. Сүт-Хөлдүн аалчыларын уткуур сыын, мыйгактыг от кырындан бисти кожуун чагыргазының корум-чурум ажылдышкыннарының промлактиказының талазы-биле оралакчызы Орлан Бызытпаа болгаш кожуун чагыргазының культура килдизинин удуртукчулунун түр када хүлээлгезин үүседип турар Амир Түлүш исти ак кадактыг, сүттүг шай-

кейлиг чагыдыкчыларга өөрүп четтиришкын бижикирин болгаш суй белектерни тывыскан. Сүт-Хөл кожууннун ортумаак школазына, автономнуг хевирже шилчээн уруглар сады «Хүнчүгеш» база бюджет албан чери «Сайзана» уруглар садына ол ышкаш төп эмнелгеге чедип, оларның байдалын сонугаргандывыс. Буга-Согар деп черде Бора Эртинеевич Сарыгларның аалына база Ак-Даш сумузда тараажы Иван Назын-оолович

хуралының даргазы Александр Хаяева Донгак, кожуун чагыргазының социал политика талазы-биле оралакчызы Чойган Анатольевич Монгуш, кожуун чагыргазының аппаратадың удуртукчузу Денис Өнер-оолович Ондар дээш, өскелер-даа чылы-биле уткуп хүлээп алды. Ажылчын хуралга Чөөн-Хемчик кожууннун почта ажылдакчыларындан аңгыда, «Шын» солуннун идепкейлиг бижикизи, чагыдыкчызы, хүндүлүг хоочун

Шолбан Биче-оолович Саттың база муң малдыг, 28 харлыг аныяк малчын Айдың Монгуштуң аалдарына четтивис.

Сүт-Хөл, Чөөн-Хемчик кожууннарына ажылчын сургакчылаашкын ниитизи-биле эки эрткен. Бо ийи кожууннун дугайында делгерей матери-алдарны дараазында солун үндүрүлгезинден номчуур силер.

Алдынай БАДЫ-ХОО.
А-Х. АПЫКААНЫҢ тырт-тырган чуруктары.

БИР ДЕМ-БИЛЕ...

Россияның Камгалал яамызы биле Онза байдалдар яамызының Сибирь девискээр төвү самолеттары тускайлап берип, материал-техниктиг дузаны күштелдиргениниң түңнелинде Тываның девискээринге хып турган өрттерниң саны эвээжээн.

Сөөлгү үш хонуктарда улуг девискээрге хып турган дөрт өрттү өжүрген, беш өрттү чавырылды-арын азы өжүреринин кырында келген. Ынчалза-даа сөөлгү ийи хонукта арга-ыяштыг черлерде ийи өрт хып үнген. Оларның кыварын кызыгаарлааш, өжүрер хемчег-лерни ап чорудуп турар. 12,8 муң гектар арга-ыяштыг черге ийи неделя дургузунда хып турган беш өрттү өжүрүп шыдаан. Каа-Хем кожууннун Ильинка суурнун чоогунга 10 540 гектар арга-ыяштыг черге хып турган өрттү өжүргеш, суурдан өрт айылын чайлаткан. Онза байдалдар яамызының Тыва Республикада Кол эргелелиниң медээлери-биле алырга, беш өрт дыка хып турар — ийи өрттүн кыпкан шөлүн кызыгаарлаан. Чөөн-Хемчик кожууннун Шеми суурнун мурнуу чүк талазында 18 километр черде 1 520 га шөлдүг өрттү өжүрер дээш, өртчүлөр ажылдап турар.

Каа-Хем биле Чөөн-Хемчик кожууннарының девискээринде 357 га черде өрттер хыппышаан. Арга-ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүнө комитетинин медээлери-биле алырга, бо чазын 77 өрт хыпкан. Эрткен чылдың бо-ла үезинге деңизерге, өрттерниң саны бешке кызырылда-даа, өрттенген шөлдүн девискээри 3,6 катап улгаткан, арга-ыяш өрттеринин шөлү — 4,2 катап.

Өрттерниң кыварын кызыгаарлаарына болгаш өжүреринге эрткен хонукта 355 кижини, 24 машина-техника аймаан хаара туткан. Республиканың девискээринде өрттерни өжүреринге Россияның Камгалал яамызының уjur чүүлү кончуг дузалаан. Ми-8, Ми-26 вертолеттары өрттерни агаардан суг-биле өжүреринге, өртчүлери болгаш оларның дериг-херексе-лин өрт хыпкан черге ыңай-бээр октап, шалыпкын ажыглаарына киржип турар. Республиканың Арга-ыяш ажыл-агый талазы-биле күрүнө комитетинин даргазының оралакчызы Андрей Попеляевтин дыңнады-биле алырга, Тываның 14 муниципалдыг тургузугларының девискээринде өрт айылы ам-даа артпышаан, өрт-биле демиселде чедишкыннер бар-даа болза, оожургаарының чылдагааны чок, чылыг болгаш кургаг агаар күштүг хаттар-биле солчуп, өрттерниң катап хып үнеринге болгаш чаптылып өөскүүрүнө салдарлыг бооп турар.

Өрттерни болдурбас дээш, арга-ыяштыг черлерге чурттакчы чоннун баарын кызыгаарлаан, чамдык кожууннарда эки турачы өрт дружиналарының кижигүннерин тус чер чергелиг улуг эвес өрттер өжүреринге кириштирип турар.

Gov.tuva.ru-дан.

Россияның камгалал сайыды, армия генералы Сергей Кужугетович ШОЙГУГА

Хүндүлүг
Сергей Кужугетович!
Силерниң төрүттүнгөн хүнү-
нер-биле «Шын» солунунун
редакциясы изиг байыры чедир-
ип, Россияның камгалал күчүзүн
быкылаары-биле холбашкан
харысгалыг албан-хүлээлгелерге улуг-улуг
чедишкенин, быкыг кадыкшылды,
бодунарга болгаш өг-бүлелерге аас-кежин күзеп тур.

Чурттуң дээди удуртулгазының санында кирип, чонун ажил-амыдыралы-биле холбашкан чугула айтырыгларны шийтирлеп чоруунар-биле холбаштыр Тываның чону Силерге чоргаарланыр, бистиң коллективистин ажилдакчылары дээрге Силерниң ачаар, сураглыг журналист болгаш чогаалчы Кужугет Сергеевич Шойгунун өөреникчилери, ынчангаш Силерниң чедишкенин дээш ийи дакпыр чоргаарланып чоруурлар.

Бо кайгамчык хүнде Силерге аяс дээрн, удурткан шериглериниң дайынчы өөредилгелеринге болгаш белеткелдеринге чаа-чаа чедишкенин күзеп тур бис.

«Шын» солунунун
редакциясы.

«Студент чугаалажышкыннар»

Тываның күрүнэ университетиди «Студент чугаалажышкыннар» төлөвилел-биле ажык нитилел фондузунун бүгү-делегей грантызын ойнап алган. Бо дээрге ТывКУ-нун бир дугаар делегей чергелиг тинилгези-дир.

Төлөвилелдин кол сорулгазы — Тываның күрүнэ университетинин студентилеринин, а ол ышкаш республиканың аныяктарының профессионал боттанышкынынга байдалдарны тургузары.

Чаа өөредилге чылындан эгелээш, төлөвилелдин боттандырылганының үезинде хемчеглер чорутунар. Ол дээрге университеттин студентилеринге чугаалажышкыннар уран чүүлүнге тренингилер, республиканың болгаш Кызылдың аныяктарының аразынга, универси-

теттин деңгелинге лигалар, тренингилер эрттирери-биле Новосибирскиниң күрүнэ университетинин чугаалажышкыннар клувунун тюрторун чалаар.

Төлөвилелге шупту факультеттерден, башкы колледжизинден болгаш ТывКУ-нун педагогика институтундан, а ол ышкаш Кызылдың тускай ортумак өөредилге албан черлеринин тергилер студентилери киржир.

Тренингилеринин болгаш маргылдааларның түнелдери-биле университеттин болгаш хоорайның деңгелинге шупту киришкен өөредилге албан черлеринин аразындан 5 тергилер студентини шилип алыр. Олар 2014 чылда май айда АКШ-тын Бойсе университетинче чоруур.

Тыва эки турачыларга — «ЧЕТТИРДИВИС»

Май 20-де, Арат шөлүнге, Ада-чурттуң Улуг дайыны-че тыва эки турачыларның чорутканының 70 чылынга тураскааткан аныяктарның массалыг чымыж болуп эрткен. Аңаа аныяктар «ЧЕТТИРДИВИС» деп сөстү көргүзүп чыскаалган.

Массалыг хемчегте шупту күзедиг улус киришкен. Кызылдың мэриязының аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле эргелелдин кол специалисти Сыдыс Ондарның дыңнатканы-биле, шупту ортумак, эге болгаш дээди өөредилге албан черлеринче баш бурунгаар хемчегте киржири-биле

чагааларны тараткан турган.

Кызылдың өөредилге албан чери бүрүзү жеребьевка езугаар «четтирдивис» деп сөстүң бир үжүүн чыскаалга тургузуп көргүзери-биле тырткан. Киржикчилер «ЧЕТТИРДИВИС» деп сөстү чыскаалып тургускан соонда, массалыг танчы-самга киришкен. Танчы таварыштыр аныяктар тыва эки турачыларга Ада-чурттуң Улуг дайынынга тинилге дээш кириген улуг үлүг-хуузу дээш өөрүп четтиргенин илереткен. Тураскаал кылдыр массалыг аныяктар чымыжын Тываның Национал театрының кырындан чуркка болгаш видеога тырттырган.

Кадык камгалал программасы

Кадык камгалалын хөгжүдеринин 2020 чылга чедир программаны Тываның Чааза бадылаан. Бо программа республиканың кадык камгалалының чаартылгазының уламчызы. Аңаа ниитизин-биле 72 198,5 миллион рубльди чарыгдарын санап каан.

Россияның Кадык камгалал яамызы-биле дутуржугла езугаар республика программаны боттандырырынга 7 яамы болгаш янзы-бүрү угуланышкынныг ажил-чорудулгалыг 4 албан черлери киржир. Программаның кол угуланышкын-

нары — аарыгларны баш бурунгаар тодарадыры, чуртталганың кадык-чаагай чаңчылын хевирлээри болгаш эмчинин баштайгы дузазын сайзырадыры, ниити практиканың эмчи кабинеттеринин санын көвүдери, фельдшер-акушер пункттарының четкизин камгалап арттырары, профилактика салбырларын ажыдары, амбулатор-поликлиниктиг албан черлеринге дүрген эмчи дуза кабинеттерин ажыдары, чурттакчы чонун эмчи шинчилгезин чорудары болгаш доктаамал эмчи хайгааралыг алыры.

ТР-ниң албан-езуунун сайтындан.

Шолбан КАРА-ООЛ:

«Чаңгыс демниг Россияның» партий төлөвилели ол дээрге регионнарны доктаамал деткири-дир»

«Чаңгыс демниг Россияның» партийжи төлөвилелдеринин ийи хүн үргүлчүлээш шуулганы май 18-те Москвага доозулган, аңаа партияның Дээди болгаш Чингине чөвүлелдеринин кады хуралы болган, ооң ажылынга Тываның Баштыңы, ЧР-ниң Дээди чөвүлелиниң кежигүнү Шолбан Кара-оол киришкен.

Ооң киржикчилери шуулганың түнелин үндүргеннер. Хурал РФ-тин Чазаның Даргазы, партияның баштыңы Дмитрий Медведевтин даргалаашкыны-биле эрткен. Амгы үеде башкарыкчы партияның «шыг-жамырында» федералдыг 43, барык 400 хире регион төлөвилелдери бар дээрзин ол демдеглээн. «Партийжи ол төлөвилелдерин күрүнэ угуланышкыны-биле дүжүрү аажок чугула болур» — деп, ол чугаалаан. Ооң санап турары-биле алырга, төлөвилелдер ниитилел амыдыралының бүгү талаларын хаара тудуп турар. «Дыка хөй төлөвилелдерни күүсеткенинден чамдык айтырыгларга хамаарыштыр тургустунган байдалдарны дыка чингедиринге чедирген, ынчангаш регионнарны федералдыг партийжи төлөвилелдерни күүсидиринче болгаш Федерацияның субъектилеринге эргежок чугула болур боттарының төлөвилелдерин ажилдап кылырынче угландыраары чугула деп, Дмитрий Медведев санап турар.

«Чаңгыс демниг Россияның» партийжи төлөвилелдери — регионнарны деткиринин доктаамал аргазы-дыр-деп, Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол санап турар. — Оларның дыка хөйүн бистиң республикада чогулгалыг күүсеткен. Төлөвилелдеринин эң көскүзү — найысылалда-даа, чамдык суурларда-даа автомобиль оруктарының эң нарын участоктарын септээни болур. Амгы үениң спортчу комплекстерин бир дугаар туткан бис. «Өөредилгени чаарты-

ры» төлөвилел чуртка эвээш эвес ажыкты берген. Бодунун соңгучуларының дузазы-биле «Чаңгыс демниг Россия» ол улуг ажылды, Россияның экономикасында нарын байдалдар турза-даа, чогулгалыг калбартып шыдаан деп санаар мен. Кижилеринин амыдыралын экижидери-биле партийжи төлөвилелдерни күүсидиринин аргаларын улам ыңай сайзыраңгайжыдары-биле ханы болгаш шийтирлиг белеткел амгы үеде чоруп турар.

«Бистиң төлөвилелдерини-биле, федералдыг төптүң болгаш регион салбырларының боттандырып турар ажылдары-биле таныкылга чоруп турар-деп, Күрүнэ Думазының регламент болгаш ажыл организастаарының талазы-биле комитетинин баштыңы Сергей Попов чугаалаан. — Көдүрлүүшкүнүн байдалында турар бис, партияның төлөвилелдерин сайзырадыр аргалары улуг».

ВЦИОМ-нун чингине директору Валерий Федоров бодунун саналыга россияжилеринин 64 хуузу чуртталга-коммунал ажыл-агыйының (ЧКА-нын) айтырыгларын чуртка улуг ужу-дузалыг деп санап турар дээрзин демдеглээн. «ЧКА-ол дээрге комплекстиг болгаш хөй талалыг ажыл. Эң чугула 20 хире айтырыгларга хамаарыштыр ай санында бистиң чорудуп турарымыс айтырыг-харыяларымыска ЧКА айтырыг доктаамал бирги черге үнүп турар. Ылангыя сөөлгү чылдың дургузунда ай бүрүзүнде ол бирги одуругну ээлеп келген» — деп, социолог демдеглээн.

ЧКА-ны чаарткан чорук иштики ниити продуктуну улуу-биле өстүреринге чедирер деп, «Эксперт» журналдың кол редактору Валерий Фадеев санап турар. «Эргелеп-башкарылганың айтырыгларын шийтирлээри, технологтуг чаартылганы чорудары чугула» — деп, ол демдеглээш, «Чаңгыс демниг Россия» ол айтырыгны шийтирлээр ужуруг дээрзин айткан.

«Коммунал ажыл-агый весторларны хаара туду-зында болдунмайн турар. Ажык чазактын сайыды Абызов деткээн. — Бистиң дил ап база инвестор тудуп шыдаарын турарымыс адыр-дыр ол. Ынчангы чартыры чугула, ысөөлгү чылдарның дугаар алгаш көөрге, дедир ханта, эксперттеринин үнел ол системаны ажыктыг күүш четтинмес» — деп, Адыткаан. Ындыг харыл-чазактын эргелеп-башкага хамаатыларның кижилерин деп ол санап турар.

Партийжи төлөвилел сорулгазы — нарын социалдык харыяларны шийтирлээр даары-деп, «Чаңгыс демниг Россияның» Чингине чөвүлел секретарының оралакчы Железняк санап турар. «Диг кижилер бүрүзү кириш төлөвилелдерни ажык ужуруг бис» — деп, Железняк. Социал төлөвилел чугула болуп турар, олар дилгеге-даа, кадык камгаш, шалтараазын чок адкижилерге социал дузагылаары болдунмас — демээ.

«Хоойлужудулганы, эл ажилгаар аргалары эрге-чагырга органнарын чорудулгазынга үнелдир турар бис. Бистиң сана — чүглө шүгүмчүлээри тыргыны шийтирлээринин санаалдаары болур. О кижилерни хөйү-биле хаа тудум, ол айтырыгны лээринге талалакчылар удуруланыкчыларымыс-даа лур» — деп, Железняк дем ол нарын ажылды кылып килерге четтиргенин илер

ЕБ

медээл

Чингис Чамыян — Россияның чыынды командазында

Бай-Тайга кожунун Тээли сумунун № 13 профессионал училищезинин сургуулу Чингис Чамыян ажыл-чын мергежилдер мастерлеринин аразында делегей чемпиондынга Тываның адын камгалап, Россияның национал чыынды командазынче кирген.

Ол национал чыынды команданың составына Россияның бирги чери дээш киришкен түнелдери-биле кирер эргени чаалап алган. Бай-Тайганың даш чоңукчузу хүлер медальды даш болбаазырадыкчыларының маргылдаазына төлөтпү-биле алган.

Чемпионат 2013 чылдың июль айда Лейпцигге (Германия) болур. Россияның командазынче 18 региондан 34 киржикчи 14 аңгы адырга кирип турар. WorldSkills Russia-2013 Национал чемпионат Самара облазының Тольятти хоорайына болуп эрткен турган. Аңаа Россия Федерациязының 44 регионундан аныяк специалистер 24 адырга боттарының профессионал мергежилин бараалгаткан. Gov.tuva.ru-нун дыңнатканы-биле алырга, Чингис-биле кады Тывадан Россия чергелиг шийлиге маргылдаага республиканың профессионал училищелеринден 4 студент киришкеш, бедик көргүзүлгени көргүскөн.

«Парикмахер ажыл» деп адырга «Тинилгеже чүткүл дээш» деп тускай сертификат-биле Кызылдың № 1 профессионал училищезинин студентизи Саяна Балдан шаңнаткан. Тываның тудуг техникумунун студентизи Григорий Чалзып «Каңнаашкын» деп адырга идепкейлиг киржикчи деп демдеглеттирген, а

Тываның төлээлери.

Кызылдың № 11 профессионал училищезинин тилери Алдынай Ооржак биле Чойгана Монгустиң дизайны» деп адырга сертификатты ал, Новгород хоорайга улаштыр өөренири-биле чалган.

WorldSkills International (WSI) — бүгү-шымчээшкени, ооң кол сорулгазы — ажыл-агый мергежилдерни неггедир, бүдүн делегейге профессионал белеткелдин болгаш квалификация стандарттарын болгаш байдалын бедидери. WorldSkills International бүгү-делегей организацияның кежигүнү кылдыр 2012 чылда кирген. Делег 61 чуртун каттыштырып турар WSI ол ышкаш чын мергежилдер талазы-биле делегей чергелик пионаттарын эрттирери-биле билдингир.

Бистиң

КАДЫЫ БЕ АЗЫ ЭРГЕЗИ БЕ?

Май 16-да ТР-нің Дээди Хуралының (парламентизиниң) биче кезеңинде «Туберкулезтун ажык кезириден аараан, эмнедиринден ойталап турар кижилерниң астуу чоруунун кызыгаарлаарын үштелдирериниң дугайында» айтырыгны көдүргөн хурал болуп өткөн. Хуралды Дээди Хуралдың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө комитетиниң даргазы **Ульяна Монгуш** башкарып эрттирген. Ук хуралга республиканың өкпе аарыгларына дур диспансерниң кол эмчизи **Мерген Кызыл-оол**, ТР-нің прокурорунун улуг дузалакчызы **Валентина Бережецкая**, ТР-нің Дээди судунун даргазының дузалакчызы **Алекмаа Салчак**, ТР-нің Хереглекчилерниң чаагай оруунун эргелерин камгалаар дурда хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның ТР-де эргелелиниң удуртукчузу **Людмила Салчак**, Россияның кеземче үсүлдезиниң федералдыг албанының ТР-де эргелелиниң эмчи килдизиниң начальниги **Байлак Дивии**, ТР-де ИХЯ-ның Хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунун дузалакчызы **Чечек-оол Тава**, ТР-нің ДХ депутаттары, кожууннар ыргаларының социал айтырыглар дузалакчылары киришкен.

Хурал үезинде.

девискээринде хааглыг хевирниң (демир хана-карактар-биле дуглаан, узун херимнерлиг) эмнелгелер чок, а бистиң эмнелгевисте хайгааракчы безин чок.

ТР-нің Прокурорунун улуг дузалакчызы Валентина Бережецкая: — 2012 чылда биске келген билдириниш-киинерни өөренип көргөш, судче дамчыткаш, херекти ойнап алган бис. Суд приставтары ол шийтирени күүседип, эмнелгеге күш-биле чедирип турар. Өкпе аарыг кижилерге кеземче херээ оттурар хоойлу РФ-те чок.

ТР-нің Дээди судунун даргазының дузалакчызы Алекмаа Салчак: — Бис прокуратура дамчытыр херектерни көрүп, оларның негелдезин күүседип турар бис, эмчилер чүге боттары дорт билдиринишкенин кирибей турарыл? Эмчи боду билдиринишкенин аарыг кижилерге чок-кавы кижилерге, дөргүл-төрелдеринге, хөй-ниитиге кандыг айыылдыг байдалды тургузуп турарын шын, чедимчелиг дамчыдып болур. Аарыг кижилерниң аш-чем талазы-биле хандырылганы дыка куду деңгелде-дир. Оларның аш-чемге дыка шынарлыг болгаш аны-бүрү болур ужурулг. Ол база сегиириниң бир чылдагааны-дыр. Бо чидиг айтырыгны шийтирлээринге тускай хоойлу, хамаатыларның эргелерин хажытпазы-биле, бо айтырыг шийтирлеттине бээр бе? — деп, айтырыгны көдүргөн.

ТР-нің Хереглекчилерниң чаагай чоруунун эргелерин камгалаар адырда хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның ТР-де эргелелиниң удуртукчузу Людмила Салчак: — Бо нарын айтырыг-дыр, өкпе аарыг кижилер инвалит болганы дээш пенсиялыг болганда, аарыын когун

үзе эмнедирин оралдашпазы чажыт эвес. Ук аарыг-биле хөй кезинде социал байдалы берге улус аарып турар болганда, 100-500 рубль түнүг торгаалды онаарга, оларга берге, ооң орнунга эмнедирин бодай бээрлер. Ынчангаш аарыгны эмнедип алырының аргаларын тывар болза эки деп саналдаан.

Россияның кеземче үсүлдезиниң федералдыг албанның ТР-де эргелелиниң эмчи килдизиниң начальниги Байлак Дивии: — Истелге изоляторунда бо хүннерде 276 аарыг кижилер бар. Хосталгаже үнген аарыг улустарны дораан өкпе аарыгларына удур диспансерже чорудуп турар бис.

ТР-де ИХЯ-ның Хөй-ниитиниң айыыл чок чоруунун талазы-биле полицияның килдис начальниги Чечек-оол Тава: — Истелге адаандан үнген кижилерниң эмнээшкенин чуруму бо-ла хажыттына бээр. Аарыг улусту сөөртүр тускай машина-балгат чок, ынчалза-даа шуптузун шинчип, хемчеглерни ал турар. Күзелдиг кижилерни кажан-даа шинчиринге белен бис. Күш-биле оларны шинчир эрге бисте чок. Аарыг кижилерни дилээр-биле, кады ажалдажылганы күштелдирер.

Кадык камгалал сайыды Орлан Донгак илеткелдерни дыңнап, бо нарын айтырыгга шийтирени чогуур ужурулг албан черлери-биле демнежил тургаш, үндүренин дыңнаткан. РФ-тиң Кадык камгалал яамызының сайыдынче бо нарын айтырыгны шийтирлээриниң аргаларын тывары-биле кыйгырыгның сөзүглелин чедир ажалдааш, чорудар деп шийтир хүлээп алдынган.

АВТОРДАН: Бо социал чидиг айтырыгны бедик деңгелге көдүрүп, ону шийтирлээр аргаларны тып көөрүн чогуур ужурулг албан черлериниң, депутаттарның чыылганы чугула. Аарыг кижилер бодунун кадыынче сагыш салбас болза, канчал оларга дуза кадып болурул? Олар чанында ажы-төл, чоок кижилерге айыылдыг байдалды тургузуп турарын билип, боданза эки эвес бе? Аарыгны хоочураткаш, сөөлгү чадазында эмнелгеге кээр кымның бурузул? Ол таварылгада аарыгны эмнээр үр хуусаалыг болур. Аарыгның эге чадазында эмнедип алыр болза, каң кадык амыдыралды эки талаже углай бергениниң магадылалы улуг. Суд шийтирениниң дузазы-биле күш-биле эмнедир силер бе азы кадынарже кичээнгейни салып, ол чүгле бодунарга херек деп боданып, шүгдүнүп көрүнерем.

Шончалай ХОВАЛЫГ.

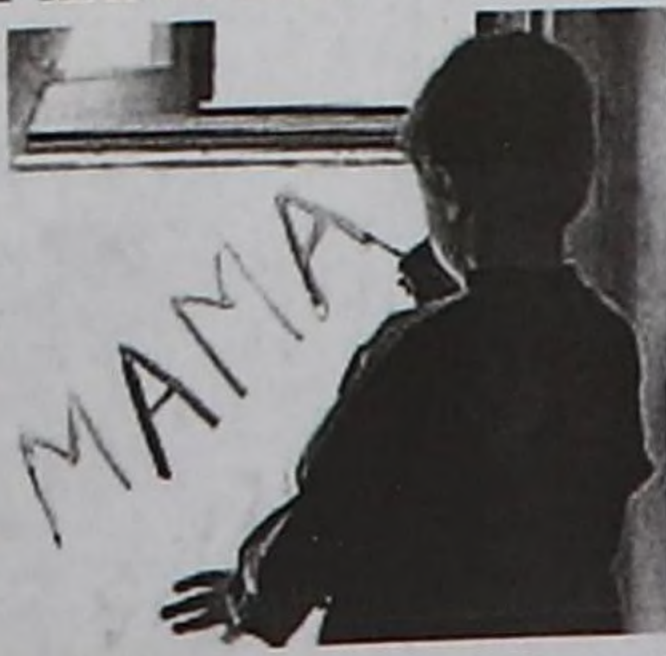
Анонс! Анонс! Анонс!

ӨСКҮС УРУГЛАР АЙТЫРЫГЛАРЫНГА ХАМААРЫШКАН «ДОРТ ХАРЫЛЗАА»

Май 24-те эртенгиниң 10 шактан 12 шакка чедир «Шын» солунунун редакциязынга өскүс уругларның нарын айтырыгларының талазы-биле «дорт харылзаа» болуп эртерин дыңнаттывыс. Аңаа ТР-нің Өг-бүле болгаш уруглар херектериниң талазы-биле агентилелдин даргазы Наталья Күске-Караевна Ховалыг, агентилелдин уруглар ажаалда-тежээлдезиниң болгаш өг-бүле айтырыгларының талазы-биле килдис начальниги Саяна Николаевна Очур база агентилелдин консультанты — кол бухгалтер Урана Данзы-Белековна Хомушка киржир.

Харылзажыр телефон: 2-01-35.

Өскүс уруглар талазы-биле билип алыксаан бүгү айтырыгларыңарны салып, идепкейлиг киржиңерни манал артывыс, эргим номчукчулар!

Хүннүң медээлери

ОКТААН БОКТАН — ОРУЛГА

Ээзи чок тудуглардан «адырлыр» дугайында айтышкынны хоорайларның болгаш суурларның удуртукчуларына Тываның Баштыңы берген. Элдеп чүве! Оларны күзелдиг бүдүрүлгелерге, кижилерге, халаска-даа болза, бериптер азы бузуп кааптар деп баарга, чамдык тудугларның ээлери «тыптып» эгелзэн. Харын-даа мырыңай, бузар деп турган тудуглар өртек-үнелиг апарган. Ооң чижээн Улуг-Хем кожуунун төвү Шагаан-Арыг хоорайдан көрүп болур.

1980 чылдарда тудуу эгелзэш, «эде тургустунуушкун» үезинде чедир туттунмай барган столоваяны тудуп доозуп, аңаа көдээ ажыл-агый рыногу ажыдар саналды 64 харлыг фермер Өдекпен Тагба кожуун чагыргазына кирген. Чээрби чыл бурунгаар арат-фермер ажыл-агыйын, бо чылын көдээ ажыл-агый кооперативин ажыткан болгаш, чер болгаш мал продукциязын сайгара-

рының чүү хире бергезин ол дыка эки билер. Ынчангаш рынок ажыдар деп шийтирлзэн. Улуг-Хем кожуунун чагыргазы кагдынган тудугну улаштыр тудуп алырын чөпшээрээни дээш, Өдекпен Кыргысович кожуунун социал албан черинге «Баргунин» марканың автобузун садып берген.

Сайгарлыкчы Алена Куулар чедир туттунмаан аалчылар бажынын улаштыр тудуп, аңаа кафе ажыдар деп шийтирлзэн. Садызынга «МТЗ-82» тракторну кожуунун коммунал ажыл-агыйына бээр.

Октаан боктан — орулга деп чүве ол.

СУВОРОВЧУЛАРНЫҢ ДЕҢНЕЛИНГЕ

Россияның кадет корпустарының Х чыыжына Тываның кадеттериниң тиелелгезиниң соонда тыва кадеттерниң белеткелин Суворов училищелеринде курсантыларның деңгелинче көдүрер деп — мындыг кончук сорулганы Шолбан Кара-оол Тываның Чазааның мурнунга тургускаш, ону чедип алыр дээш, боду база шудургу ажалдап турар.

Россияның камгалал сайыдының дузалакчызы, Армия генералы Николай Панков-биле албан-ажыл аайы-биле ужуражышкын үезинде, ооң мурнунга чугаалажып турганы ышкаш 75 кадет эвес, а 150 кадетти Тывага ажыттынар училищеге өөредирин дугуржуп алган. Камгалал сайыдының база бир дузалакчызы Руслан Цаликов-биле кадет корпусу-

зунун тудуун бо чылын эгелээриниң дугайында чугаалашкан.

Кадет училищеге колдуунда өскүс оолдар өөренир-даа бол, күзелдиг оолдарны тускай шыңгы шилилге түннелинде хүлээп ал болур. Училищеге корум-чурум, өөредилгениң байдалы, барык-ла Суворов училищелеринде дег, кончук шыңгы боор. «Тыва кадет корпусу, алызы барып, россияжи армияның офицер составына кирер оолдарга ханы билигги, сагыш-сеткил болгаш мага-бот дадыгышкынын бээр өөредилге чери болур ужурулг» — деп, Тываның Баштыңы чугаалаан.

Амгы үеде Тываның кадет корпусу республиканың ниити өөредилге системазына хамаарып турар. Бир эвес Камгалал яамызының чалгынының адаанга баар болза, Россияның база бир тускай өөредилге чери апарып болур.

«ИЗИГ» ШЫЛГАЛДА ҮЕЗИНДЕ «ИЗИГ ШҮГҮМ»

Республиканың ниити-өөредилге албан черлеринде 9 болгаш 11 класстың өөреникчилеринге май 22-де сөөлгү коңга кагар. Май 24-те доозукчуларның күрүне шылгалдазы эгелээр.

Баштай тыва дылга болгаш тыва чогаалга күрүне шылгалдазы эртер. Май 27-ден эгелзэш 11 класстың өөреникчилери ЕГЭ дужаап эгелээр. Ол үеде өөреникчилерниң айыыл чок чоруун камгалаар болгаш корум-чурумну тудар сорулга-биле Чазак Даргазының дузалакчызы

Анатолий Дамба-Хуурак баштаан оперативтиг штабты Тываның Чазааның айтышкыны-биле тургускан.

САЙГАРЛЫКЧЫЛАР НЕДЕЛЯЗЫ ЭГЕЛЭЭН

Россияның Сайгарлыкчылар хүнүн Тывага Сайгарлыкчы чоруктун неделязы-биле демдеглээр.

Сайгарлыкчыларның профессионал байырлалына алдар кылдыр организастан баштайгы хемчеглерни Тываның Чазааның бадылаан планын езугаар май 20-ден эгелей берген. Ажык эжиктер хүнүн үндүрүг инспекциязынга, банкыларга болгаш өске-даа организациялар эрттирер, бизнесменнер боттарын дүвүредип чоруур айтырыгларының талазы-биле халас тайылбырны ынчан

алырлар.

Сайгарлыкчылар ол хүннерде дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилери-биле ужуражып, боттарының чедишкени-биле таныштырар. Аныктар биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктун бүдүрүлгелери-биле танышарлар.

Сайгарлыкчы чорук неделязынга кол черни «Бир суур — бир бүдүрүлгө» деп губернатор телевилелинге киржип турар бүдүрүлгелерниң болгаш сайгарлыкчыларның делгелгелери ээлээр.

«ШЫН» СОЛУННУҢ ХҮННЕРИ –

Фоторепортаж

«Сүт-Хөл шалбаа, Сүмбер-Уула тей турар шагда...» деп тыва тоолдарны ыдып эгелээри анаа эвес уткалыг.

Шаг-шаандан бистиң чер-чуртувус бүгү Тываның сүлде-демдээ, өзек ылгавыры — тоолда кирген Сүт-Хөл болгай.

Сүт-Хөл — төөгүлүг чер. Манчы-кыдат дарлалынга, базымчага, яды-түрегделге удур 1880 чылдарда Тывага калбарган шимчээшкинниң эгези, төвү Сүт-Хөл болга-

нынга сүт-хөлчүлөр чоргаарланып чоруудан-маадырларның салгалдары, ам бо хүндүлүг ада-өгбелерниң чер-чуртун төгүзүп чоруурун «Шын» солуннуң журналда май 16-17 хүннеринде кожуун төвү Сүт-Акс сургакчылап чорааш эскердивис.

Шынап-ла, кожууннар кезип, сургак чоруурга, каракка дораан илдигер чүвөнүң арын-шырайында оларның иштики хөөнүнүң байдалы илдең болур-дур.

КОЖУУННУҢ ГЕОГРАФТЫГ ТУРУЖУ

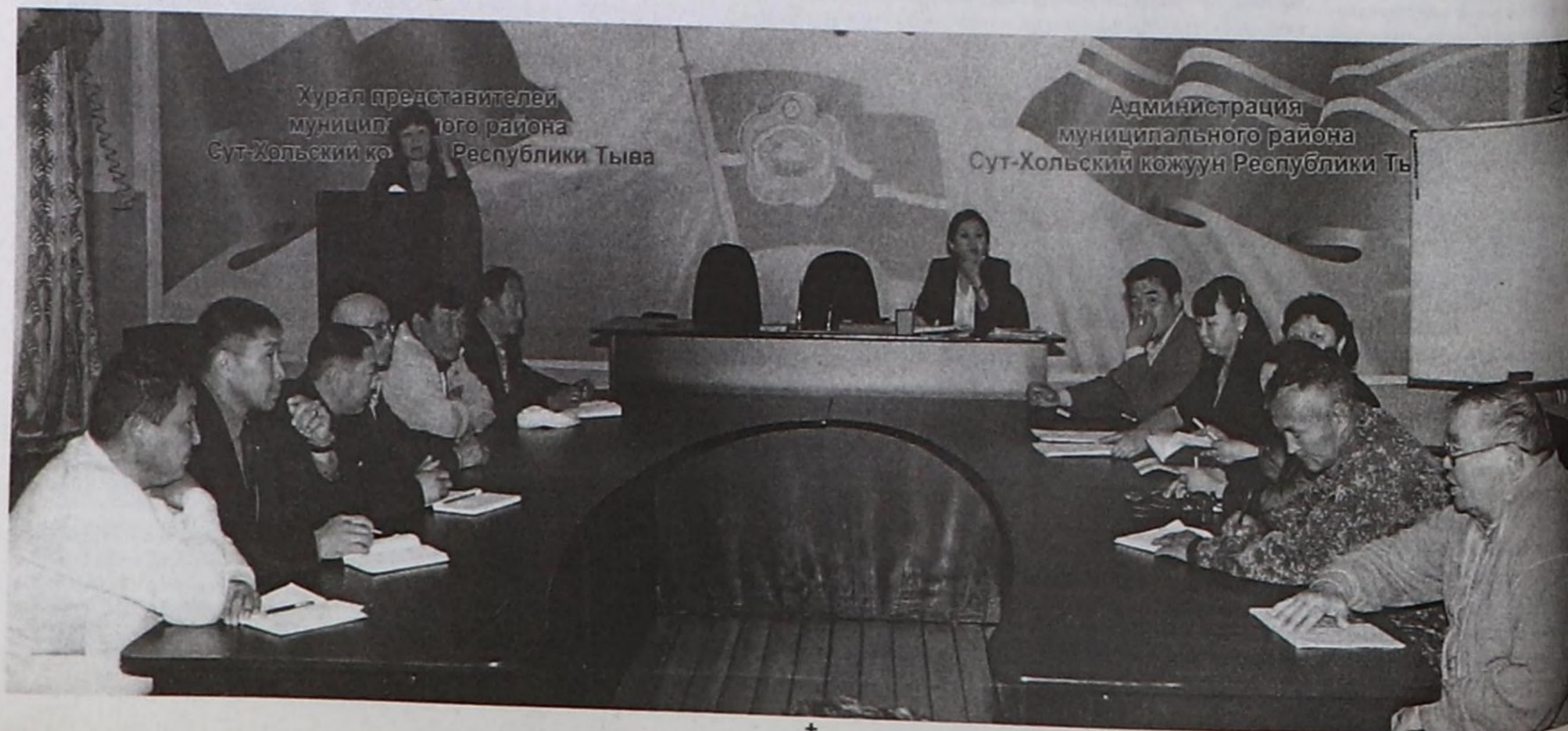
Тываның соңгу-барыын чүгүнде чыдар болгаш мурнуу талазында Чөөн-Хемчик, барыын талазында Барыын-Хемчик, чөөн талазында Чаа-Хөл кожууннар-биле, соңгу чүгүнде Красноярск край болгаш Хакасия-биле кызыгаарлажып турар. Ооң девискээри 6,7 муң дөрбелчин километр шөлдүг. Чурттакчы чонунуң саны 2012 чылдың январь 1-де 10 муң киж. Кожуун төвү — Сүг-Аксы суур. Ооң шапкын сайзыралды ап эгелээн үези 1940-1961 чылдар болур.

ТӨӨГҮНҮҢ АРЫННАРЫНДАН

«Хемчик хемниң унунга чаңгыс эвес удаа болган болушкуннар, шимчээшкиннер ТАР-ның төп эрге-чагыргазын, нам болгаш өске-даа организацияларның удуртулгазын кичээндирил, чаа тургузугну быжыглаарынче, оларны арбан, сумуларже, чаа тургустунуп турар тус-тус ажил-агыйларже болгаш арат массаларже улам-на чоокшулаштылары-биле 1941 чылдың март 12-де улуг кожууннарны бичеледир эде тургузар дугайында ТАРН ТК-ның доктаалы үнген соонда Чөөн-Хемчик кожуундан Сүт-Хөл кожуунну аңгылап тургусканы көшкүн, быдаргай амыдыралдыг араттарның бурунгаар хөгжүлдезинге улуг өскерилгелерни болдурган.

Ынчангы үениң архив документилери-биле алырга чаа тургустунган кожуун девискээринге 8 суму турган. Оларга Улуг-Алаак (амгы Ак-Даш сумузу), Бора-Тайга, Хөлчүктүг, Хөр-Тайга, Кызыл-Тайга, Сүт-Хөл, Алдан-Маадыр, Сүг-Аксы сумулары хамааржыр».

СҮТ-ХӨЛ КОЖУУНДА

Ажыл-агыйжы сургакчылаашкындан

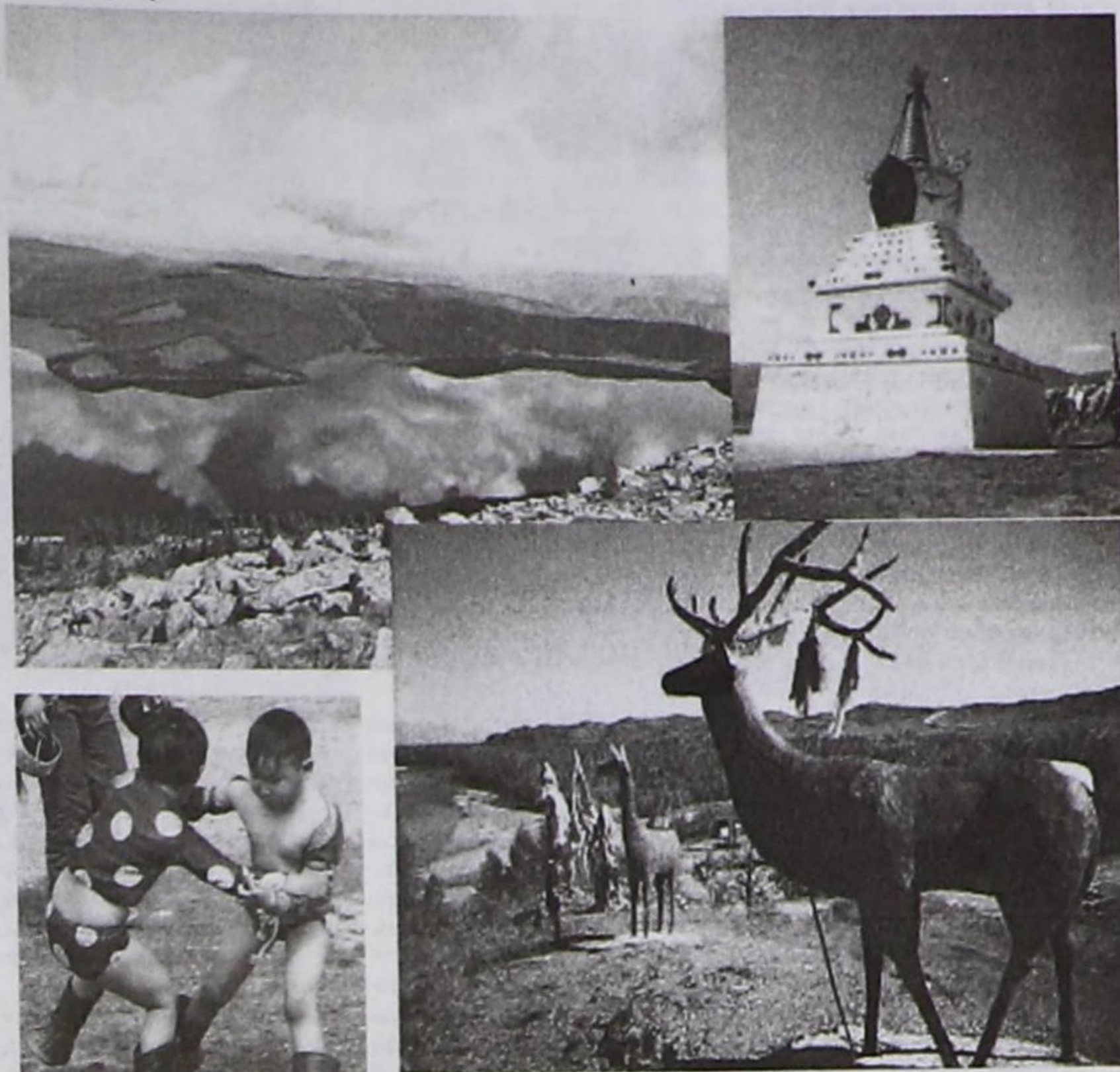
Орус чон бистерге, тываларга,
эки салдарны чедирген...»

Ийн соонда 1947-1948
да орус чон көжүп кээп,
уп эгелээн үелер ол.
сы суурга бир-ле ду-
жуп келген орус чоннун
ери — Пахомов адаш-
нын, Тереховтарның,
ковтарның өг-бүлелери
жыр. Олар шупту аажок
шчи улус болган. Чайын,
йда көжүп келгеш, баш-
ийи-үш хонук дургузунда
бошкаларга кирип, кан-
ден эгелээрин дугуржуп
ар. Чурттаар оран-сава
ынгга торулбааннар.
баарында кара сугнуң
элдерин чире каскаш,
ры кылдыр чырааларны
, чингежек теректерни
арынгга салгаш, аразынгга
ж ургаш, тырый каккаш,
бажыңнарны кыла тыр-
ганнар. Иван Васильевич
иковтун талдан кылган
ы эмнелгениң амгы улуг

одалга чериниң, Пахомовтар-
ны уруглар консультация-
зының орнунга тургулаан. А
Терехов иешкилерниң чыраадан
кылган бажыңы уруглар эмнел-
гезиниң орнунга турган.

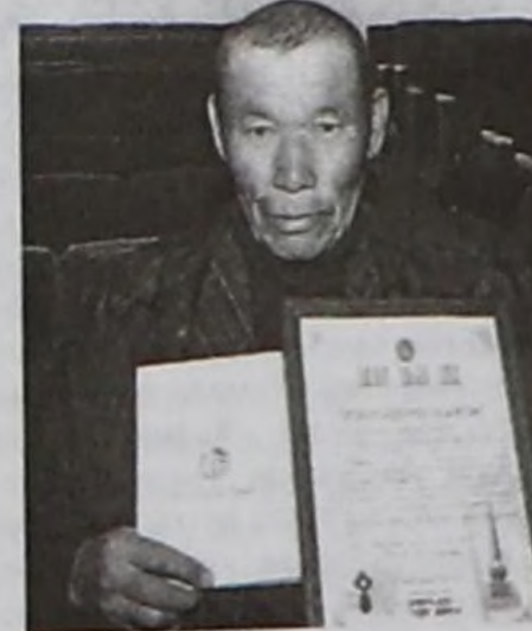
Оон эгелээш-ле, орус чон
немежип, Советская, Дружба,
Механизация, Алдан-Маадыр
кудумчуларыгга дыттан бажың-
нарны тудуп ап, ногаа-чимизин
тарып, хаван, кужун азырап,
тодуг-догаа чурттай берген-
нер. Ол үеден эгелээш, орус
даргалар, башкылар, эмчилер,
өөреникчилер көвүдзөн. Шко-
лага 1-ден 10-га чедир орус
класстар турган.

Ол үеде бир эки чүүл —
орус-даа, тыва-даа чон ара-
зынгга эптиг-найыралдыг ажыл-
дап-чурттап, өөренип турганы
солун. Ол үениң орус чону тыва
чонга эки салдарын чедирген-
нер. Олардан ногаа аймаан,
картофель тарыырын өөренип
алган бис».

БАШТАЙГЫ ҮНДЕЗИН ЧУРТТАКЧЫЛАРЫ

Суг-Аксы суурнуң эге таваан салган Шойдуп Эрекей оглу Монгуш
садыгжы, Салбагар Соян оглу, Өктөк Соян оглу, Хунаян Соян оглу
Ондарлар (кады төрзөн алышкылар), Кежегелиг Боракай оглу Монгуш
— суму тергидекчизи (даргазы), Чангаа Эрекей оглу Монгуш (арат),
Бавуу Монгуш аревэчи (кады төрзөн алышкылар), Монгуш Шыырап,
Сүүр-оол Ондар араттар, Хадынмаа эмчиниң адазы Сарыглар Таспаяк
олар Суг-Аксы суурнуң баштайгы үндезин чурттакчылары бооп
төөгүде аттары кирген.

Бай-Тайга кожуунун
Өг-бүлө болгаш ие-чашка
дуза чедирер төвү 1995 чылда
тургустунган. Оон баштайгы
директору амгы үеде бистиң
аравыста чок Ольга Хомуш-
куевна Хомушку турган.
Амгы үеде төптүн директору
Чодураа Комбуевна Сегбе, ол
— ажылынга бердинген, не-
гелделиг, канчаар-даа аажок
харысгалгалыг удуртукчу.

Социал төпте шупту 4: чонга
социал дүрген дуза чедирер; уруг-
ларны чурттадып тургаш, оларның
кадыкшылын экижидер, уруглар-
ның хүндүскү база социал дуза
автобузунун салбырлары бар. Хей
ажы-төлдүг болгаш социал бай-
далы нарын өг-бүлелерниң ажы-
төлүн төптүн хонар болгаш хүн-
дүскү салбырларынче хаара тудуп,
берге байдалдыг назы четпээннер-
биле психолог болгаш кижизидик-
чи башкылар ажылдап турар. Суму
бүрүзүнде 1 социал ажылдакчы
өг-бүлелерни болгаш уругларны
хайгаарал, дузаны чедирип турар.
Кыдыкы сумуларда амыдырал-
дың берге байдалына таварыш-
кан өг-бүлелерге дүрген болгаш
чогуур дуза херек апаар. Социал
ажылдакчы кожуун төвүнче ме-
дээни дарый дыңнадып, болдунар-
ла дузаны көргүзөр.

Чайгы үеде кожуунун 300
ажыг уругларын Байлак, Чедер,
Орленок, Тесь кадыкшылга-дышта-
нылга лагерлеринче хаара тудуп
турар. Эрткен чылын кышкы, час-
кы, чайгы дыштанылгалар үезин-
де 30-30, ниитизи-биле 90 уругну
дыштандырган. 2012 чылда социал
төптүн хүндүскү салбыр лагеринге
ниитизи-биле 160 уруг дыштанган,
50 уругну хүндүскү күш-ажыл лаге-
ринче хаара туткан.

Төптүн хүндүскү болгаш хонар
салбырында уругларга аңгы-аң-

Үлегерлиг социал төп

Төптүн ажылдакчылары.

гы кичээлдерни эрттирип, оларны
хоолулуг изиг чем-биле хандырып
турар. Реабилитация үезинде «Бу-
рунгаар базым» деп программа-
биле уругларны бөлүктөп, 10 янзы
хевирниң бөлгүмнерин организас-
тап, өг-бүлөзи берге байдалга та-
варышкан уруглар-биле логопед,
психолог башкылар ажылдап ту-
рар. Кожуун, сумуларда арага-
дарыны ижиптер, оон уламындан
ажы-төлүнче чогуур кичээлге
салбас өг-бүлелерниң бары чажыт
звес. Ол ышкаш арага-дары иш-
пес-даа болза, амыдырал байдалы
нарын өг-бүлелер база бар. Олар-
ның ажы-төлүн төптүн ажылдакчы-
лары хайгааралга ап, ада-ие-биле
кижизидилге ажылын чорудуп,
арга-сүмезин берип турар. Назы
четпээннерге хамаарыштыр каржы-
хажагай чорукту болдурбазы-биле
Бай-Тайга кожуунун Өг-бүлөге

болгаш ие-чашка дуза чедирер
төвү кожуун чагыргазының өөре-
дилге, кадык камгалал килдистери,
полицияның назы четпээннер-биле
ажылдаар килдизи, назы четпээн-
нер комиссиязы, кожуунда уруглар
эргелеринин талазы-биле төлээ,
ажаалда-тежээлде органнары-биле
сырый харылзаалыг ажылдап
турар.

Чайгы үе удавас келир, ынчан-
гаш лагерлер аядарына белет-
кел ажылдары эгелзэн болгаш,
май 20-ден эгелеп 14-18 харлыг
уругларның хүндүскү салбырның
лагери ажыттынар. Оон 4 сезон
улаштыр «Буяныг уя» лагерин
база ажыдар.

Күзүн, школа эгелээр бетинде,
«Өөреникчиге дузалаш!» деп ак-
цияны социал төп чорудуп турар.
Бо хемчегге чылдың-на Бай-Тайга
кожуунун хуу сайгарлыкчылары

болгаш эриг баарлыг чону киржи-
п, идик-хеп, өөредилге херекселдери-
биле дузалажып турары өөрүнчүг.

Бай-Тайга кожуунун социал
төвүнүн ажылдакчылары ада-иези-
ниң хайгааралында турбайн турар,
өөредилгезинге бергедежип турар
уругларга тайылбыр ажылын чору-
дуп, болдунар-ла дузаны чедирип,
социал байдалы берге өг-бүле-
лерниң хей-аьдын көдүрери-биле
оларны хей-ниити массалыг хем-
чеглерге эвилелдеп турар. Төптүн
аныяк адалар клуву, адалар чөвү-
лели катчып алгаш, культура мас-
салыг хемчеглерни эрттирип тура-
рын демдеглес аргажок.

Социал төп ниитизи-биле со-
циал-экономика, психологтук,
эмчи, кижиниң эрге-ажыын камга-
лаарының талазы-биле дузаны че-
дирип турар. Тыва кижикан-даа
кырган ада-иезин кагбас дижир.

Ындыг-даа болза, а
аайы-биле ажы-төлү
лында турбайн тур-
зырай кырганныр, и
Оларга чедип, кадык
хайгаарал, бажың а
лажып турар. Чингел
алырынга дузалажы
чуннар аажок амы
социал ажылдакчы
лар. Кижикан-даа
өөрүүр деп чугааны
дур ийин.

Мобильдиг социал
рер автобус салбыр
дургузунда чонун а
валидтерни, хоочун
республика чергелиг
же аргыштырып тура
лаачызы биче сеткил
бердинген Мерген Б
уругларның айыыл чо
онза харысгалгалыг,

Бай-Тайга кожуу
леге болгаш ие-чашка
зер төвүнүн ажыл
бедик денелде дээр
Оларның коллектив
болгаш социал ажыл
жуунун чурттакчы чо
байдалын экижидер
бүгү күжүн салып,
ажылдап турар. Соци
ле, чон-биле удуртук
зында харылзаа —
Чон боттарының бер
ишти-хөңүн бажың
рар социал ажылдакчы
Бай-Тайга кожуунун
республикада үлегер
төптерниң бирээзи да
жок.

Алдыңай Б
Авторнун тыртты

ДАГ-ДҮГҮ ХЕРЕК БЕ? ХЕРЕК! ...

Үлетпүр бүдү

Ак-Довуракта ады-сураа
алгаан турган «Тыва даг-
дүгү» комбинатының дуга-
йында республикада дың-
наваан кижикан-даа деп болур,
ол хамаанчок бүгү чуртка
ол билдингир, улуг бүдү-
рүлге турган-на болгай. Ак-
Довурак хоорай сайзыра-
лынын, чурттакчыларының
амыдырал хандырылганының
талазы-биле тергин байдал-
га турганын билир бис. Рес-
публиканың социал-эконо-
миктиг хөгжүлдесинге «Тыва
даг-дүгү» комбинат улуг үлү-
хуузу кирип турган.

Ак-Довуракка ишти-дашты-даа
каас-чараш, улуг Культура орду-
зу, ажылчыннарын дыштанып,
эмненир профилакторийи, ногаа
өстүрер теплицазы, хоорайжылар-
ның эштер бассейни найысылал
Кызылды безин мурнай тутунган
болгай. Бүдүрүлгениң «Асбест»
деп хей тиражыг солуну үнүп
турду. Хоорайның чурттакчылары
— даг-дүгүлөр шөлзөп алгаш,
делегейниң янзы-бүрү чурттарыне
аян-чорук кылып, дыштаныр тур-
ганын ам сактып кээрге, дыка-ла
онза үелер турган.

Бөгүн Ак-Довуракта амыдырал-
чуртталганың болгаш даг-дүгү-

лерниң ажыл-ижи кандыг байдалда
турарын бистиң корреспонденти-
вис сонургап четкен.

Хоорай 2000 чылдарның эге-
зинде турганы-биле деңнээрге,
катап сайзырал эгелзени илден.
Чаа чуртталга оран-савалары, хей
кезин хууда бажыңнар туттунуп
эгелзэн. Хоозурал калган турган
Тудугжулар сууру база аян-шин-
чи кирип чурумчаан. Бустунган,
шаандакы ийи каът бараактар тур-
ган черлерниң орнунда чаа бажың-
нар көстүгүлпел келген. Федор
Ондар аттыг стадионга доктаамал
янзы-бүрү маргылдаалар эртип
турар. Ак-Довуракта чаа кылы-
мал шыктыг бут бөмбүүнүн ста-
диону база ажыттыган. К.Сагды
аттыг Культура ордузунче кире
бээрге, биезги ышкаш долгандыр
көрүнүктөр чылчырыктай чайын-
налбайн-даа турар болза, солун
хемчеглер удаа-дараа эртип турар.
Оон чижээне бо айда аңаа эрт-
кен «Кара-Дашка каткы-хөг» деп
республика чергелиг оюн-баштак
мөөрейни айтып болур. «Мираж»
кафениң ады Ак-Довурак хоорай-
ның чоок-кавы черлериниң чурт-
такчыларының ортузунда шагда-
ла алгаан. Бай-Тайганың ыраккы
Кара-Хөл сумузуңун чурттакчыла-
ры безин хууда байырлалдарын
— төрүттүнген хуннерин, юби-
лейлерин «Миражка» кээп эрт-
тирип чаңчыккан. Ам ол кафени
улам улгаттырып, чаа оран-савада
каас-чараш кылдыр туткан. Ба-
рыын-Хемчик, Бай-Тайга кожуун-
нарын чурттакчылары аңаа, амгы
үениң негелдези езугаар кылдын-

ган кафеге дыштанып, хөглөп,
байырлап турар. Ак-Довурак, Кы-
зыл-Мажалыктың магазиннерин-
де аш-чемниң болгаш өске-даа
барааннарын өрттээ Кызыл-биле
деңнээрге, чиник, чүге дизе бараан
аймаан ак-довуракчылар, барыын-
хемчикчилер Абазадан эккеп турар
болгаш ындыг. Кызыл-Мажалык
биле Ак-Довурак аразында авто-
бус аргыжылгазы доктаамал чоруп
турар. Хоорайда хуу кижилерниң
таксилери ачы-дузанын шагда-
ла көргүзүп эгелзэн. Кызыл биле
Абаза аразында доктаамал аргы-
жылганы олар хандырып турар.
Кышты ак-довуракчылар багай
звес эрткен, ЧЭТ ажылчын байдал-
да. Хоорайның дөрт школалары
чединишкениң ажылдап турар. Ба-
рыын-Хемчик кожуунун Төп эм-
нелгези Постоянны суурда турар,
ында амгы үениң чаа аппаратура-
ларын ажылгап, нарын кезиш-
киннерни кылып, чонну янзы-бүрү
аарыглардан эмнеп турар.

Ам биезги ат-сурагыг ком-
бинатывысче эглип көрээлинер.
Он ажыг чылдарның дургузунда
бо бүдүрүлге бодунун төөгүзүндө
туруп көрбээн түрегелдерге та-
варышкан деп болур. Бо бүдүрүл-
геге даянып турган хоорай буураар
чаккаш, ам аңаа идегевейн, боду-
нун күжү-биле чурттап эгелзени ол.
Даг-дүгү бүдүрүлгези доктааптар
деп таварылга 20 чыл бурунгаар
чаңгыс-даа туруп көрбээн чүве-
дир ол. 2000 чылдарның эгезин-
ден бээр комбинаттың ажылдавын
баар таварылгалары удаа-дараа
апарган.

Бөгүнгү ында байдалды кыска-
зы-биле чугаалаар болза, катап
тиктен эгелеп турар деп болур.
«Асбест» кызыгаарлаттыг хан-
рыскалганың ниитилели бүдү-
рүлге документиер четчелеп, ба-
дыткадып турда-ла, апрель 1-де
бир чыл болган. Ол база-ла 2012
чылдың декабрьда-ла турупкан,
3-4 айның дургузунда ажылчын-
нар манап оран звес, өскээр амы-
дыраарының аргазын тып, оон
үнүп чоргулай барган. Апрель
егезинде бүдүрүлге катап ажылдап
эгелзэн. Бүдүрүлгениң кол инже-
нери В.А.Милосердовтун чугаалап
турары-биле алырга, бүдүрүлгениң
бөгүнгү «баш аары» — эрги удур-
тулганың ажылчыннарга шалың
өрезиниң төлөвири, ону дуглаары.
Шыдажып келгениниң түнчелинде,
2013 чылдың апрель соонда ажыл-
чыннарга өре дуглаттына бээр,
ынчалза-даа инженер-техниктиг
ажылдакчыларның төлээрине
чедир ам-даа элек. Оон аңгыда
цехтерде ажылчын холдарның че-
дишпези нарын байдалды тургузуп
турар хевээр. Ажылчыннар кээп,
шилдилени эртип турар, ынчалза-
даа долу хандырылгыга чедир
ам-даа ырак, амдызында 80 хире-
ле хуу четчелеттинген.

Бүдүрүлгениң улуг цехтери
ажылдап эгелзэн. Үүрмектеп-
сорттаар комплекстин начальниги
К.О.Седип-оолдун чугаалап тура-
ры-биле, ажыл чаа эгелзэн, акаш-
шалыңны бичилеп төлөп эгелзэн,
ам эрткен чылдың ноябрь айның
ажыл төлөвири арткан. Кадрлар
айтырыын шиитпирлээри—кол со-

рулга. Цехте бүдүрүлгө
планы ажылдап кылдын

Ниитизи-биле чугаа-
дүрүлгедө амдызында
кы дег чүү-даа чок. Д
хереглекчилери тыва
ындыг ирги бе дээрге,
звес. Хереглекчилерниң
хуузу Хамаарышпас күрү
лелиниң чурттары, чоок
кы чурттар болуп турар
херек бе дээр болза, х
черлер-ле хей. А «Асб
хереглекчилерниң ча
чүглө он хуузу ханды
Оон кол чылдагааны —
(солчулга хевириниң) че
Ынчангаш бүдүрүлгеге
лар чугула херек. Неме
бээр, бай-шыдалдыг ин
чогуңдан бүдүрүлгениң б
шыдал-күжү өспөй турар
ды шын организастаар
кинниң дөзү дээрзин ба
чогуур.

«Асбест» КХН бөгү
деткимчезинге идегеп, со
акша дилээр деп турар. Т
публиканың Чазаа бо ай
шиитпирлежиринге дуза
зер боор дээрзинге даг-
идегеп турар. Ынчан бүдү
кырынга туруп болур. Чүгө
биезги ышкаш даг-дүгү
улуг «КамАЗ-тар» Ак-
биле Абаза аразында ба
«караван» дег шуужа бээр
Амдызында бүдүрүлгө
аргастаныр, шыдажыр
дыр.

Светлана Б
«Шынныг

Спорт

Бо сан-барымдадан алырса, доктаамал чурттаар
чери чок хамаатыларның аразында ажылдап болгу дег
аньяк кижилерниң саны көвүдөп турары дүңдүрүңчиг
байдалды тургузуп турар.

Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйының талазы-биле күрүне комитети — аукционнуң организатору чызы ыяш белеткелиниң талазы-биле сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандырат сорулга-биле арга-арыгның өзүмнерин садыглажырының талазы-биле сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандырат, онза чугула таварылгаларда Тыва Республиканың девискээринге күрүне

болгаш муниципалдыг хереглелдерни хандыраы-биле №3-кр/13 аукционну аас-биле садыглаашкын хевирлиг кылдыр ТР-ниң «Тожу лесничествозу», ТР-ниң «Таңды лесничествозу», ТР-ниң «Чадаана лесничествозу» күрүнениң казна албан черлеринин доктаадып тургускан регламентилеринге дүүштүр эрттирериниң дугайын дыңнадып тур:

Аукцион- ед- нын №	Турар чери		Кварталдың длиндектин №	Ыяштын хемчээли (куб)		Поро- дазы	Шөлү (га)	Ажылгал- дың чөпшээ- рэн хевир	Аукцион единица- зының эге өртээ	Долааның түнү, рубль- биле
	Лесничес- тво	Лесничес- твонун учас- токтары		Шуп- ту	Оон иш- тинде тудуг ыяжы					
1.	Тожу	Сысты-Хем	108/27, 29, 39	356 50 76	88 13	Лц, С Б	16,5	Ыяш белет- кели, 1 чыл	13055	1305,5
2.	Чадаана	Чадаана	136/22	126	109	Лц.	2,3	Ыяш белет- кели, 1 чыл	14879,54	1488
3.	Чадаана	Чадаана	90/8	89	78	Лц.	8,0	Ыяш белет- кели, 1 чыл	9558,14	955,81
4.	Чадаана	Чыраа- Бажы	60/21	236	203	Лц.	2,5	Ыяш белет- кели, 1 чыл	29060,02	2906
5.	Чадаана	Чадаана	78/6	198	116	Лц.	3,4	Ыяш белет- кели, 1 чыл	16667,60	1666,76
6.	Таңды	Бай-Хаак	20/8	402	200	Лц.	10,0	Ыяш белет- кели, 1 чыл	17807	1780,7
		Түнү		1601 1533	807		42,7		101027,3	10102,77

1. Арга-арыг участогун дилиндек-тевээн, ажылгаарыңа кызыгаар тургуспаан.
2. Аукционну эрттирер чери болгаш ай-хүнү: 667011, Тыва Республика, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б», кабинет 131, 2013 чылдың июнь 13, 10.00 шакта (тус черниң шагы-биле);
3. Аукционга киржириниң чагыын кирип эгелээриниң болгаш доостурунун ай-хүнү. Аукционга киржириниң чагыларын бо дыңнадыгы парлаан хүнден 2013 чылдың июнь 6-га чедир ажил шактарында хүлээп алыр.
4. Албан-езуунун сайтызы: Аукцион дугайында документилен Интернет четкизинде «www.gov.tuva.ru» http://les.tuva.ru деп сайтыда кириген.
5. Өртектөөстөрүнүн аразы (аукционнуң базы-мы) — аукционга саткан чүүлдүн эге өртээниң 5 хуузу.

Долаа дугайында медээлер болгаш ону төлээриниң чуруму: Аукционга киржири-биле 2013 чылдың июнь 6-га чедир аукцион единицының эге өртээниң 10 хуузу хемчээлдиг долаа акшаны аукцион организаторуның дараазында агар санынче төлевир поручениениң езуугаар шилчидери-биле боттандырат: Тыва Республиканың Арга-арыг ажил-агыйының талазы-биле күрүне комитети
Получатель: УФК по Республике Тыва (Госкомлес РТ л/с 05122009940) ИНН 1701046164; КПП 170101001 р/сч. 40302810800002000002 ГРКЦ НБ Рес. Тыва Банка России г.Кызыла БИК 049304001. «Телевирниң ады» деп черге «№3-кр/13 аукцион-га киржилге дээш долаа төлевири» деп айтыр.

Продам дом в г. Туране. Имеются все над-
ворные постройки (гараж, баня, летняя кухня,
пробурена вода).
Тел. 8-923-263-21-04.

Майның 19-та хүрең шокар, пөс сумкада
концерт хептери читкен. Көргөн улус по теле-
фонче долгап көөрүн диледим.
Тел. 8-923-541-65-67 — Зоя Монгуш.

«ЭНЕРГОСТРОЙ» кызыгаарлаттынган харысалгалыг ниитилелден КВАРТИРАЛАР

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каъттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каът тууйбу бажың	3	97,80	11,50	2,3

Ол бажыңдан квартиралар садып алырының талазы-биле дараазында телефоннарже долгаар:
тел/факс: (39422)4-85-29, 8-923-547-30-60, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Информатизация болгаш харылзаа яамызы.

Кол редактор
И.М. ДАМБА-ХУУРАК.

Индекс 667000. Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, хүлээп алышкын өрээли — 2-30-69, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, бухгалтерия — 2-18-10.

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз—2-18-10, культура, өөредилге, көдээ ажил-агый килдиз — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, реклама килдиз — 8-923-383-78-88, очулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77, тел/факс (394-22) 2-17-94.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама. Тираж 8263. Чагыр 57. Номерни парламгаже дужаагы: график езуугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Чарлалдар

ЫДЫКТЫГ

Май 25-те шупту хүрээлерге Д.Болур. Оон утказы болза Будда Шакын төрүттүнген, ыдыктыг байдыр нирванаже чоруткан үш дакпыр байычон ыдыктыг бир ай дургузунда нүгүз кылбас, арага-таакпы тыртпас, өлөг-бүлезинге өскерлир, меге, карж чугаа кылыр, кылык-килең, адаар молаттынар чүүлдер кылбазын ба-чуурга чивезин кызыдар. Ол ышкы кады төрөөннеринге, эштеринге, чоңу улуска, кырганнарга, өскүстөргө, чедлерге дузалажырга, буяны муң-муң катап көвүдээр. Ыдыктыг 25-тен июнь 25-ке чедир бир ай дургузунда уламчылаар.

* * *

Сүт-Хөл кожуунун Ыдыктыг Кызыл-Тайганың 2013 чылдың май 24-25 хүннеринде болурун дың

Май 24-те

9 шакта Кызыл-Тайганың эдээнде Кадыр-Арга адаа-оваага:

1. Тываның Камбы-лама эргелелиниң лама-башкыларыны биле мөргүл номнал;
2. Өөредилгениң камгалакчы сагызын бурганнарынга саңга аш-чем дээжи өргүүр, оваага хей-аът туктары киистарны чалаар
3. Чаңчыл езуугаар 18 хар чедир аныяк оолдар аразында

Май 25-те (айның 15 чаазында)

Эртенгиңиң 6 шакта эр кижилерниң киржилге-биле Ыдыктыг Кызыл-Тайганың кырында улуг оваага «Саң салыры» (ак чем дээ хей-аът туктары киистидип, кадактар чалап, оран-таңдыга чалалын эрттирер).

Немелде тайылбырны дараазында телефондан айтырар 8-913-356-63-83.

Хүндүткел-биле, Дүптен Шедуплин хүрээниң лама башкылары.

* * *

2013 чылдың май 25-те 10 шакта Тыва-ның Ыдыктыг улуг оваазы — Бай-Тайганың дагылгазы болур. Дагылга езууларын эр хиндиктиг чон кылыры билдингир, а байырлалче бүгү чонну чалап тур бис.

Харылзажыр телефону: 8-923-382-19-48.

РоссельхозБанк

СВОЙ ВКЛАД с растущей ставкой

звонок по России бесплатный
8 800 200-02-90
WWW.RSHB.RU

Вклад для физических лиц «Свой вклад» принимается с 09.04.2013 по 30.09.2013 (включительно) на сумму от 3000 рублей РФ, максимальная сумма — без ограничений, на срок 91 день с возможностью автоматической пролонгации на тот же срок (не более 4 раз). *Ставка по вкладу 6% годовых, после 1-ой пролонгации — 7%, 2-ой — 8%, 3-ей — 9%, 4-ой — 11% годовых. Дополнительные взносы и расходы операции по вкладу не предусмотрены. Проценты выплачиваются в день окончания срока вклада путем перечисления к сумме вклада (капитализация) либо перечисления на счет вкладчика, открытый в Банке. При досрочном востребовании вклада на первоначальном сроке проценты начисляются по ставке вклада «До востребования». При досрочном востребовании пролонгированного вклада — проценты по всем предшествующим срокам сохраняются, а проценты за последний срок начисляются по ставке вклада «До востребования» (0,01% в рублях РФ на 01.04.2013). ОАО «Россельхозбанк».

Расч. счет № 40603810900004000277 Корр.счет № 30101810500000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика тарапы биле эргелели «Шын» солунну 2012 чылдың декабрь 3-те бүртүктээ. Херек дугаары — ПИ № ТУ17-00068. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко, Д.) Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бодалдары редакция туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айтылган саннары болгаш өске-даа факты дыйнадылары дээш авторлар боттары харылаар.